

‘Een beetje bevolkingskrimp op wereldniveau zou zeker niet erg zijn’

Vandaag wordt officieel de 8 miljardste mens geboren. Daar komen nog bijna 2 miljard mensen bij. Toch duikt het gemiddelde kindertal per vrouw onder de grens waarop de populatie stabiel blijft. Begint de wereldbevolking deze eeuw al te krimpen?

Dit artikel verscheen in november 2021 in Eos Wetenschap.

In 1798 voorspelde de Britse econoom Thomas Malthus hongersnood op grote schaal ten gevolge van de exponentiële bevolkingsgroei. Zijn waarschuwing in het invloedrijke pamflet *An Essay on the Principle of Population* werd eind jaren zestig nog versterkt in het onheilspellende boek *The Population Bomb*. Daarin stelt Paul R. Ehrlich, hoogleraar biologie (Stanford University), dat in de jaren 1970 honderden miljoenen mensen zouden verhongeren.

Vandaag wordt de mondiale bevolkingsexplosie veeleer geassocieerd met de ecologische gevolgen van massaconsumptie, met name klimaatopwarming en vervuiling. De uit haar voegen barstende wereldbevolking lijkt de draagkracht van onze planeet te boven te gaan.

Is het anno 2021 dan nog wel verantwoord om een kind op de wereld te zetten? Reken maar van wel. In hun boek *Empty Planet: the Shock of Global Population Decline* (2018) waarschuwen de Canadese auteurs Darrell Bricker en John Ibbitson warempel voor een nakende bevolkingsimplosie.

Bijna de helft van alle landen wereldwijd kampt vandaag met sterk dalende vruchtbaarheidscijfers. Het gemiddelde kindertal per vrouw is er gezakt onder de grens van 2,1. Dat is het ‘vervangingsniveau’ waarop een bevolking stabiel blijft. Waarom 2,1 en niet 2? Die extra 0,1 wordt als buffer ingecalculeerd, omdat sommige kinderen en moeders jong overlijden.

Ook elders worden dalende geboortecijfers opgetekend. In zowel geïndustrialiseerde als ontwikkelingslanden is het gemiddelde aantal kinderen per vrouw inmiddels gezakt naar minder dan 2,4. Dat de mondiale bevolking vroeg of laat zal stagneren, lijkt wel vast te liggen.

Conservatieve familiepatronen

In onder andere Rusland, Thailand en Hongarije wordt nog gemiddeld 1,5 kind per vrouw geboren. Als je migratie buiten beschouwing laat, zal de bevolking er in 65 jaar tijd halveren. Hetzelfde dreigt op slechts veertig jaar te gebeuren in Italië en Spanje, waar het vruchtbaarheidsspeil intussen onder de 1,3 dook. De Italiaanse minister van Gezondheid Beatrice Lorenzin zag de bui enkele jaren geleden al hangen toen ze zei: ‘We zijn een stervend land.’

Een studie in het medisch vakblad *The Lancet* schetst ook een somber toekomstbeeld voor Japan, waar het kindertal 1,36 bedraagt en in tegenstelling tot landen als Australië en Canada weinig migranten worden toegelaten. De bevolking van 126 miljoen inwoners zal in 2100 geslonken zijn tot 52 à 60 miljoen. Ondertussen is de pensioenleeftijd er officieus tot zeventig jaar opgetrokken.

In Zuid-Korea, dat eveneens een streng migratiebeleid voert, lijkt de situatie met een fertiliteit van amper 0,9 nog minder rooskleurig te zijn. Dat zou vooral te maken hebben met conservatieve familiepatronen. Als een vrouw kinderen krijgt, wordt van haar verwacht dat ze thuis blijft en haar man dient. Zuid-Koreaanse vrouwen bedanken steeds vaker voor de rol van moeder aan de haard. Zij willen, desnoods kinderloos, carrière maken.

In Japan zal de bevolking van 126 miljoen inwoners in 2100 geslonken zijn tot 52 à 60 miljoen

Zelfs in een aantal Afrikaanse landen zijn de geboortecijfers in vrije val. In Kenia kreeg een vrouw vijftig jaar geleden nog gemiddeld 8,1 kinderen, vandaag nog maar 3,4. En volgend decennium zakt

het land, zo voorziet *The Lancet*, onder de kritieke limiet van 2,1. In onder andere Ghana en Botswana staat hetzelfde te gebeuren.

Volgens Bricker en Ibbitson is krimp de belangrijkste verandering van deze eeuw. Rond 2064 zal de wereldbevolking een piek van 9,7 miljard mensen bereiken en vervolgens weer afnemen. Sommige demografen, zoals de gerenommeerde Wolfgang Lutz (Universiteit Wenen), verwachten het keerpunt al eerder.

De vergrijzingsproblematiek: 'We moeten door de zure appel heen bijten'

Almaar minder jongeren en een toenemend aantal bejaarden resulteert in een omgekeerde bevolkingspiramide. 'Vergrijzing is een noodzakelijk gevolg van de dalende geboortecijfers na de babyboom die op de Tweede Wereldoorlog volgde', stelt demograaf Leo van Wissen (RU Groningen).

Vergrijzing betekent dat we met z'n allen langer leven. Een positieve trend, volgens socioloog en demograaf Jan Van Bavel (KU Leuven). 'Het goede nieuws is dat ouderen hebben gewonnen aan levensverwachting in goede gezondheid. Het is trouwens niet zeker dat de stijgende levensverwachting zal leiden tot meer kosten voor de gezondheidszorg. Dankzij sommige innovaties in de gezondheidszorg hebben minder mensen op hoge leeftijd kostelijke zorg nodig.'

Dan nog geeft Van Bavel toe dat vergrijzing wel samenhangt met een financieringsproblematiek. Die moet via de hervorming van het financieringssysteem worden aangepakt. 'Het pensioenstelsel zal moeten worden aangepast. Vandaag betalen de actieven voor de ouderen die op rust zijn, maar dat is op termijn niet langer haalbaar. Daar ligt een grote uitdaging.'

'Het is het een of het ander', zegt Van Wissen. 'Ofwel leven mensen langer en krijgen ze minder kinderen, en dan veroudert de bevolking. Ofwel willen we geen bevolkingsveroudering, maar dan moeten we accepteren dat de bevolking nog verder gaat groeien. Een blijvende bevolkingsgroei is zonder meer onhoudbaar. We hebben geen andere keuze dan door de zure appel van de vergrijzing heen te bijten, waarna we langzaam maar zeker weer een stabielere wereldbevolking kunnen krijgen. Ik zie alleszins geen andere oplossing.'

Eenkindpolitiek

Andere modellen spreken de voorspelling van Bricker en Ibbitson tegen. Ze tonen dat de mondiale bevolkingsgroei nog tot minstens eind deze eeuw zal aanhouden. Het aantal mensen op deze planeet zou dan tussen de 10 en 11 miljard bedragen. 'De komende decennia zal de wereldbevolking in elk geval blijven stijgen', zegt ook socioloog en demograaf Jan Van Bavel (KU Leuven). 'De groeicurve is wel minder steil aan het worden. Tegen eind deze eeuw kunnen we een stabilisatie verwachten.'

Ook volgens Leo van Wissen, hoogleraar demografie (RU Groningen), is het toekomstscenario van Bricker en Ibbitson onwaarschijnlijk. 'Met alle respect, ze zijn wetenschapsjournalisten, geen onderzoekers. Zo zul je in hun boek geen enkele tabel aantreffen. Dat geeft toch wel te denken. Wat niet wegneemt dat een beetje krimp op werelddniveau zeker niet erg zou zijn. Alleen bestaan er momenteel nog grote verschillen tussen de continenten.'

Zo zou de Europese bevolking zonder migratie al lang aan het verminderen zijn, aldus Van Bavel. 'In bepaalde regio's, zoals Oost-Duitsland, de Baltische staten, Albanië, Bulgarije, Kroatië en Hongarije, is er effectief sprake van een negatieve groei. Dat komt door een combinatie van een zeer lage vruchtbaarheid en negatieve migratiesaldi.'

Dat is eveneens het geval in onder meer Latijns-Amerika en China. De slinkende geboortecijfers in het meestbevolkte land ter wereld zijn voor een deel het gevolg van de eenkindpolitiek die Mao Zedongs

opvolger Deng Xiaoping in 1979 invoerde, uit angst voor overbevolking. De daling van de nataliteit was er nochtans al voordien ingezet. En op de regel dat een Chinees stel slechts één nakomeling mocht voortbrengen, waren er meer dan twintig uitzonderingen. Zo mochten boeren een tweede kind krijgen als de eerstgeborene een meisje was of een handicap had. Die gunst werd ook toegestaan aan partners die zelf allebei enig kind waren.

Omdat de Chinese bevolking desondanks snel bleek te verouderen en er een tekort aan arbeidskrachten dreigde te ontstaan, besloot de regering in 2013 het eenkindbeleid nog meer te versoepelen. Als een van beide partners van een koppel enig kind was, werd voortaan ook een extra kind toegelaten.

Toch bleef het gewenste effect uit. Eind mei van dit jaar lieten de Chinese autoriteiten weten dat het is toegestaan om drie kinderen per gezin te krijgen. Alleen zal het loslaten van de eenkindpolitiek vrijwel zeker niet tot de verhoopte stijging van de geboortecijfers leiden. Het vruchtbaarheidspeil lijkt te stagneren op 1,5 à 1,6 kind per Chinese vrouw.

Minister van seks

‘Laten we zeggen dat de situatie is gestabiliseerd na de dramatische proporties die de bevolkingstoename vanaf de jaren 1970 begon aan te nemen’, meent Van Wissen. ‘De demografische status quo in China heeft tot gevolg dat India wat inwoners betreft over enkele jaren het grootste land ter wereld zal zijn.’

Dat de driekindpolitiek waartoe het Chinese regime overging weinig zoden aan de dijk zal zetten, komt omdat je volgens Van Wissen mensen niet kunt dwingen om meer kinderen te krijgen. Dat Chinezen zich wat dat betreft de les niet laten spellen, werd onder meer duidelijk na een rondvraag onder de bevolking van Shanghai: liefst 80 procent van de stellen bleek hooguit één kind te wensen. ‘Hetzelfde zie je in landen waar migratie de meeste tegenwind krijgt en de overheid via campagnes koppels probeert aan te zetten zich meer voort te planten’, betoogt Van Wissen. ‘Het doel is de bevolking op peil te houden met eigen mensen, zodat arbeidskrachten uit andere landen niet nodig zijn. Maar veel blijkt dat niet uit te halen.’

Met een filmpje spoorde de overheid in Singapore haar burgers aan om onder de lakens te duiken.

Sommige beleidsvoerders bewijzen geen gebrek aan verbeelding te hebben in hun pogingen om de nijpende babyschaarste in hun regio aan te pakken. In Georgië kwam er een nationale datingsite, en in Spanje werd een commissaris aangesteld voor de demografische uitdaging – in de volksmond ook wel de ‘minister van seks’ genoemd.

Deense mannen worden door de overheid aangemaand niet te lang te wachten met het stichten van een gezin, anders zou hun sperma weleens te traag kunnen worden. In Singapore, waar het vruchtbaarheidspeil tot 1,1 is gezakt, werd snoepfabrikant Mentos bereid gevonden een Nationale Nacht te sponsoren, waarbij stellen werden aangezet hun burgerplicht te vervullen.

Alle ogen op Afrika

Bij de evolutie van de wereldbevolking is een sleutelrol weggelegd voor Afrika. Ondanks gestaag dalende geboortecijfers in heel wat Afrikaanse landen blijft de bevolkingstoename op het hele continent aanzienlijk. ‘Gemiddeld 4,5 kinderen per vrouw zorgen nog altijd voor een ontzettende groei’, zegt Van Wissen.

De meest geciteerde prognose over de mondiale bevolkingsgroei is die van de VN. Die stelt dat de wereldbevolking eind deze eeuw op 11 miljard mensen piekt. ‘Maar als de geboortecijfers in Afrika sneller dalen dan verwacht, blijven we misschien steken op 9 tot 10 miljard. Niet erg hoopgevend in dat verband is dat er na een daling en vervolgens een stagnatie in Midden-Afrika opnieuw een toename van de bevolking aan de gang is.’

Voor de buurlanden Niger en Nigeria kennen een sterke bevolkingsgroei. Daar worden respectievelijk ongeveer zes (het hoogste vruchtbaarheidspeil ter wereld) en vijf kinderen per gezin geboren. Het zijn cijfers van deze grootteorde die in de jaren 1950 een bevolkingsexplosie in China en India veroorzaakten.

‘Het moment dat vergrijzing in Afrika een probleem gaat worden, moet eigenlijk gevierd worden. Het betekent dat het veel grotere en acute probleem van hoge geboortecijfers is opgelost’

Met China en India behoort Nigeria in elk geval tot de landen die eind deze eeuw veruit de meeste inwoners zullen hebben. Een derde van de wereldbevolking woont dan in die drie landen. Met ongeveer 212 miljoen inwoners is Nigeria vooralsnog de kleinste van de drie. Maar in 2100 zou het bevolkingsaantal er al tussen de 505 miljoen en een miljard kunnen bedragen. Het West-Afrikaanse land, dat in 1950 nog geen 38 miljoen inwoners telde, zou dan tot de tien grootste economieën ter wereld behoren. Nigeriaanse vaders en moeders bepalen met andere woorden grotendeels de koers van de mondiale bevolkingsgroei.

‘Op het Afrikaanse continent speelt behalve de toenemende geboortebeperking en de daling van de kindersterfte ook de hogere levensverwachting een belangrijke rol’, zegt Van Wissen. ‘Dat is op de eerste plaats goed nieuws. Het is een indicatie dat het met de gezondheid van de bevolking goed gaat. Het moment dat vergrijzing in Afrika een probleem gaat worden, moet eigenlijk gevierd worden. Het betekent dat het veel grotere en acute probleem van hoge geboortecijfers is opgelost.’

Wijken in verval

Een krimpende wereldbevolking kan nadelen hebben. ‘In gebieden waar ontvolking toeneemt, zijn vooral kansarmen daar het slachtoffer van’, zegt Van Wissen. ‘Zij hebben immers niet de middelen om ergens anders te gaan wonen. Zo zie je in Groningen dat er leegstand is ontstaan in bepaalde wijken, die daardoor in verval geraken. In de Noord-Nederlandse gemeente Delfzijl zijn nieuwgebouwde straten weer afgebroken bij gebrek aan bewoners. Geen fijne woonomgeving, dus.’

Stevenen we af op een uitgedunde wereldbevolking, dan heeft dat beslist ook enkele voordelen. Hoe minder mensen op de planeet, des te beter voor het klimaat. Daar staat tegenover dat veel vooruitgang bij jonge mensen begint. Misschien zal een vergrijsde samenleving minder innovatief zijn.

‘Naar dat laatste wordt momenteel veel onderzoek gedaan’, weet Van Bavel. ‘Onze welvaartsgroei is sterk afhankelijk van economische vernieuwing. De vrees bestaat dat die zal afnemen als we een oudere bevolking hebben (*zie ook kaderstuk, red.*). In dat verband vinden concepten als ‘levenslang leren’ steeds meer ingang. Een systeem waarbij we ons voortdurend moeten bijscholen is nu al in de plaats aan het komen van het klassieke school-werk-pensioenschema.’

Wat met de coronacrisis? Die heeft tot dusver nauwelijks een impact op de wereldbevolking gehad. De verwachte babyboom ten gevolge van de lockdowns is uitgebleven. Alleen in Nederland en Finland was er een lichte stijging van de geboortecijfers. In de rest van de wereld hadden koppels gemiddeld minder seks, wat resulteerde in een daling van de nataliteit. Ook het aantal doden ten gevolge van het virus had geen noemenswaardig effect op de wereldbevolking.

‘De pandemie had alle kenmerken van een plaag’, oordeelt Van Wissen. ‘Op deze planeet zijn er te veel mensen, leven we te dicht bij elkaar en is er te veel interactie. Hetzelfde zie je bij plagen in het dierenrijk. Niet dat er een soort onzichtbare hand aan het werk is, maar het lijkt wel of de natuur in soortgelijke situaties erop gericht is opnieuw het evenwicht te herstellen.’

<https://www.eoswetenschap.eu/geschiedenis/een-beetje-bevolkingskrimp-op-wereldniveau-zou-zeker-niet-erg-zijn>